

Analýza fenoménu singles v Európe a na Slovensku¹

Michal Drotován²

P & Bert Management Consulting Group, Bratislava

Branislav Bleha³

Katedra humánnej geografie a demogeografie PriF UK, Bratislava

The Analysis of the Singles Phenomenon in Europe and Slovakia. The article deals with sociological, demographical and demogeographical aspects of the singles phenomenon in Europe and in Slovakia. Since issues such as the increasing number of singles, cohabitations, and individualism are being reflected in everyday popular culture, clichés arise depicting the singles as people who are high earning egoists having uninhibited sexual life.

The main aim of the article is to overview the existing definitions of such phenomena since in Slovakia they are not yet conceptually, empirically and critically elaborated. Another aim of the article is to depict general situation in European countries paying special attention to Slovak-specific features. Singles represent and will represent serious structural element of the future demographical change. This is why they enter population forecasting and should be concerned in population policy decisions and family planning.

Sociológia 2008, Vol. 40 (No 1: 62-81)

Key words: *singles; postmodernity; lifestyles; one person household; single parent family*

1. Úvod

„Vitajte v storočí singles. Okolo roku 2010 takmer polovica populácie bude mimo manželstva a polovica z ľudí, ktorí budú v manželstve, bude uvažovať o rozvoze ako o postrannom úmysle. Nárast singles je najväčším sociálnym fenoménom našich čias...“ (Observer Life Magazine 2000)

Články o singles sú pravidelnou súčasťou magazínov pre „moderného človeka“. Mohli by sme však skôr uvedeného človeka nazvať postmoderným a postindustriálnym. Singles sa stali súčasťou západnej kultúry v podobe *swells* (single women earning a lots in London), *dinkies* (double income, no kids), *yuppies* (young urban professionals) či najnovšie *muppies* (multimedial urban people pushing the internet economy). Singles však ako takí existujú od nepamäti. V každej dobe existovala skupina ľudí, ktorá rezignovala na partnerský život, alebo nemala oň záujem. Možno i autor slávneho *Leviathana* Thomas Hobbes či filozof kategorických imperatívov a königsberský profesor Immanuel Kant by ideálne zapadali do modernej predstavy o *singles*.

¹ Tento príspevok vznikol s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja v rámci projektu *Demografia a demogeografia – dôležité vedné disciplíny a ich význam pre spoločnosť* LPP-0109-06.

² Korešpondencia: Mgr. Michal Drotován, P&Bert Management Consulting Group, Nám. 1. mája 14, 811 06 Bratislava, Slovenská republika. Tel. +421-2-5923 0517, e-mail: drotovan@pbert.sk

³ Korešpondencia: Mgr. Branislav Bleha, PhD. Katedra humánnej geografie a demogeografie Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika. Tel.: +421-2-6029 6516, e-mail: bleha@fns.uniba.sk

Po zániku určitých sociálnych tlakov a po rozšírení anonymity vo veľkých mestách sa singles stávajú bežnou súčasťou každodenného koloritu spoločnosti a vďaka relatívne vysokej kúpnej sile aj vďačným námetom producentov, filmárov, návrhárov či pracovníkov v reklame. Ako píše Čobejová a Hanus (2006), veľké mestá sú rajom pre singles – ponúkajú im už špeciálne sídliská, špeciálne balené potraviny, špeciálne pracovne, špeciálne dovolenky. V západnej Európe sa ich spôsob života už dávnejšie emancipoval ako alternatívny životný štýl – v mestách ako Paríž, Berlín či Mníchov žije približne polovica obyvateľov v takzvaných jednočlenných domácnostiach. Preto singles ako sociálnu, eventuálne socio-demografickú skupinu môžeme označiť ako fenomén (dnešnej doby). Singles sú vďačným objektom multidisciplinárneho prístupu. Primárne skúmaný sociológom je určite zaujímavým fenoménom aj pre psychológiu a demografiu. Zo sféry geografických subdisciplín pripadá štúdium singles zrejme kultúrnej geografii, ktorá sa však (podľa Blažek – Rochovská 2006) v slovenskom geografickom prostredí prakticky nevyskytuje. Na Slovensku nebol uskutočnený medzinárodne porovnateľný prieskum explicitne zameraný na singles, príp. rodinné aspirácie, ak neberieme do úvahy všeobecný európsky výskum hodnôt (*European Values Survey*) z rokov 1999-2000, ktorého výstupom je aj atlasové dielo (Halman – Luikx – van Zundert 2005).

2. Vymedzenie singles

Pojem singles nie je jednoduché vymedziť a jeho definovanie je kľúčové pred samotnou exaktnou analýzou entít spadajúcich do nami vymedzenej (prípadne prevzatej) definície. Prvé vymedzenie na základe rodinného stavu ponúka samotný doslovný preklad, ktorý označuje osobu s rodinným statusom slobodný, teda muža, ktorý nebol nikdy ženatý, resp. ženu, ktorá nebola nikdy vydatá. V rámci zákonov, ktoré ustanovujú vek, v ktorom môže osoba vstúpiť do manželstva, je však nutné ohraničiť spodnú hranicu tejto skupiny plnoletosťou. V Slovenskej republike hovorí o manželstve zákon číslo 36/2005 Z. z. (zákon o rodine), ktorý ustanovuje podmienky, za akých môže osoba vstúpiť do manželstva. Do takto definovanej skupiny spadajú aj slobodné matky či otcovia alebo tiež osoby žijúce v deklarovanej kohabitácii. Je zrejme, že sú to z rôznych hľadísk odlišné skupiny. Preto vymedzenie na základe oficiálneho rodinného statusu nepovažujeme za dostatočné, resp. poukážeme aj na ďalšie.

Druhé vymedzenie vychádza zo samotnej podstaty termínu, ktorý sa do slovenského jazyka neprekladá. Podľa Jandourka (2003) pojem singles označuje jedincov, ktorí nechcú vstupovať do manželstva, pretože im život v samote v zásade vyhovuje. Motiváciou je predovšetkým väčšia možnosť venovať sa kariére, osobným záľubám, možnosť vstupovať do viacerých sexuálnych vzťahov.

Táto definícia vychádza primárne z motívov žiť samostatne. Možno sem však zaradiť osoby s deťmi? Napríklad slobodné matky majú nižšiu možnosť kariérneho uplatnenia ako bezdetné slobodné ženy či vydaté ženy s deťmi a môžeme predpokladať, že väčšina z nich (aj keď určite nie drvivá väčšina) by ďalšieho partnera privítala. Dokázať túto hypotézu je viac-menej nemožné, výberové zisťovanie by mohlo priniesť uspokojivú, ale nie absolútnu odpoveď. Určite však v značnej miere samota slobodných (i rozvedených) rodičov žijúcich s deťmi nie je motivovaná kariérou. Ak teda chápeme pojem singles ako život v samote a bez stáleho partnera (podľa definície Jandourka, ktorý hovorí o singles ako o určitom druhu *lifestyle*), mali by sme z tejto skupiny vylúčiť aj slobodných rodičov. Keďže sú len dve možnosti (buď ich vylúčiť, alebo nie), prvú pokladáme za viac správnu s ohľadom na priblíženie sa podstate singles. Tiež musíme vylúčiť osoby v celibáte, ako sú napríklad katolícki kňazi, pretože nespádajú pod pojem singles v pravom slova zmysle.

Na nejednotnosť v definícii singles upozorňujú aj Hertel – Schütz et. al. (2005) Podľa nich je možné rozdeliť definície *singles* do viacerých kategórií. Najčastejšie sa vo výskume používa široké ponímanie podľa statusu, ktoré zahŕňa ľudí so statusom slobodný, rozvedený a ovdovený. Iné definície sa nespoliehajú na zákonný rodinný status, ale odlišujú kontrast medzi ľuďmi žijúcimi osamote (bez partnera) a ľuďmi v akomkoľvek partnerskom vzťahu. V tomto ponímaní aj slobodní rodičia jednoznačne patria medzi singles.

Ako s tretím sa pracuje s temporálnym aspektom. Slobodný stav je podľa niektorých autorov (napr. Küpper) iba prechodným stavom medzi romantickými vzťahmi (*romantic relationships*, t.j. vzťahmi založených na citoch). V tomto zmysle je definovaný iba ako určitá časť života a nie ako forma života. Je potrebné poznamenať, že singles je v tomto zmysle akýmsi binárnym fenoménom. Pre určitú časť je to permanentný stav (na celý život), pre inú podľa všetkého väčšiu časť dočasný stav. Vzhľadom na značnú volatilitu potenciálneho prechodu a praktickú nemožnosť ich rozlíšiť nepovažujeme takéto členenie singles za vyčerpávajúce a celkom vhodné. Permanentnosť stavu možno zistiť jedine deklaratívnym spôsobom, navyše o určitý čas sa názor jedinca môže zmeniť.

Všetky tri definície však majú spoločné, že hovoria o singles ako o ľuďoch, ktorí nemajú dlhodobého intímneho partnera. Naopak, definície nevylučujú, že *singles* majú deti. Geißler (2002) upozorňuje, že by bolo treba definovať užšie chápanú skupinu singles – osamote žijúcich v mladšom, resp. strednom veku, ktorí nemajú žiadneho stáleho partnera a z vlastnej vôle dlhší čas žijú radšej sami. Navrhuje hovoriť o určitom „tvrdom jadre“ singles. Teoreticky je toto veľmi presná definícia, praktické vymedzenie skupiny podľa oficiálnych štatistických dát je nemožné. V našej práci budeme hovoriť o singles ako o ľuďoch, ktorí

nemajú stáleho partnera bez ohľadu na ich rodinný status a bez ohľadu na to, či majú deti.

Bez ohľadu na „správnosť“ definícií v ďalších odsekoch diskutujeme o možnosti praktického vyčlenenia na ich základe. V rámci demografickej štatistiky je nemožné určiť presný počet ľudí, ktorí nemajú partnera či partnerku, toľko že to tak je z ich vôle a určitých pohnútok (napríklad pracovných). Delenie na základe rodinného statusu považujeme za nedostatočné, keďže kohabitácie slobodných nie sú dostatočne štatisticky pokryté (ich nárast nepriamo indikuje nárast mimomanželskej pôrodnosti) a štatistika tiež nezahŕňa počet ľudí bez partnera. Tiež nepovažujeme za dostatočné pracovať s údajmi o cenзовých domácnostiach. Mnohí singles (z hľadiska cenzu) môžu mať partnera, hoci sú vykazovaní ako singles. Naopak, niektorí môžu žiť s rodičmi v bytovej domácnosti, ale nie cenзовой domácnosti (kde je nutné spoločné hospodárenie). Je otázne, či vyhovujú predstave o singles tak ako jednotlivci žijúci a hospodáriaci úplne sami.

Najpresnejšie údaje je možné získať zo sociologických výskumov na základe reprezentatívnej vzorky respondentov. Relatívne nízky počet respondentov však neumožňuje rozlíšiť rozdiely na nižšej ako celoštátnej úrovni. Tiež budeme sledovať singles ako ľudí, ktorí odkladajú vstup do manželstva v zmysle definície singles ako prechodného stavu. Tu sa zameriame na dospelé obyvateľstvo vo veku do 40 rokov, prioritne na mladé obyvateľstvo vo vekovej kategórii 25-29 rokov, ktorá zasahuje vo väčšine krajín do priemerného veku vstupu do manželstva (aj keď miestami je to aj vo vyššom veku). Pomer slobodných ľudí v tejto vekovej kategórii nám názorne môže ukázať regióny, kde sa výrazne prejavuje sobášnosť v neskoršom veku. Za najvhodnejšie údaje o singles môžeme však považovať dospelých slobodných ľudí, ktorí žijú v jednočlenných cenзовých domácnostiach. Ako sme už naznačili, táto štatistika je z nášho pohľadu nedostatočná, pretože nezahŕňa skutočný počet singles v užšom ponímaní. Môžeme však pomocou nej pozorovať zmeny v čase a priestore. Na základe uvedených problémov a nejednotnosti považujeme za vhodné pri analýze a komparácii použiť viacero kritérií hodnotenia singles, ako sú prieskumy, pološtandardizované rozhovory, demografickú štatistiku cenзовých domácností jednotlivcov, štatistiku obyvateľstva podľa rodinného statusu a tiež nepriame kritériá ako sobášnosť, rozvodovosť a ich charakteristiky. Zdá sa, že bez ohľadu na preferovanú definíciu je nevyhnutná kombinácia viacerých zdrojov, „tvrdých“ štatistických aj „mäkkých“ dát.

3. Sociologický aspekt singles

Táto podkapitola je venovaná ďalším špecifickým typom a podskupinám singles. Zaoberajú sa nimi hlavne viaceré štúdie sociológov. Medzi sociologické aspekty, ktoré sú tu analyzované, patrí aj genéza (mechanizmus genézy) týchto skupín a to,

z akých sociálnych skupín pochádzajú. Podkapitola sa venuje širšie chápaným sociálnym výhodám a nevýhodám života singles objektívne definovaným, ale najmä subjektívne vnímaným.

Montoussé – Renouard (2005) sa k problematike vyjadrujú takto: „Život bez partnera je jednou z charakteristík západných spoločností – v iných spoločnostiach totiž takmer neexistuje. V minulosti bolo príčinou života bez partnera niekoľko faktov: jednak bol stavom, ktorý bol oceňovaný cirkvou, umožňoval zachovať celistvosť rodinného majetku, jednak bol životným štýlom mnohých chudobných, ktorí nemali prostriedky, ako zabezpečiť rodinu. V 19. storočí bol život bez partnera u mužov znakom slobodomyselnosti až libertinstva, zatiaľ čo u žien bol tento životný štýl skôr odsudzovaný. Nástup antikoncepčných prostriedkov však nakoniec umožnil žiť „mládenecký život“ aj ženám.“ Svedčí to o tom, že singles ako zaznamenaný fenomén siaha až takmer dve storočia dozadu.

Samotné sociologické vedecké skúmanie je podstatne mladšie. Medzi prvé vedecké práce zaraďujú Hertel – Schutz (2005) výstupy amerických sociálnych vedcov z tridsiatych rokov 20. storočia. Patria sem eseje a štúdie *The single women* (Slobodná žena) od Dickinsona a Beama (1934), *The sex life of the unmarried adult* (Sexuálny život neženatých dospelých) od Wila (1934) a *Living alone and like it* (Žiť sám a želať si to) od Hollisa (1936).

Podľa viacerých autorov – sociológov treba brať ohľad na skutočnosť, že mnohí singles žijú síce sami, ale nie úplne. Veľmi vhodné sa ukazuje delenie alternatívnych vzťahov na rôzne podskupiny. V českom kontexte, ktorý je podobný Slovenskej republike, uvedené podskupiny vhodne klasifikoval sociológ Tomášek. (2006) Do prvej kategórie zaraďuje (podľa jeho názoru prekvapivo rozsiahlu) skupinu slobodných žien, ktoré udržiavajú vzťah so ženatým mužom. Známe klišé o permissívnej sexualite singles naopak vyvracia výskum tímu z Chicagskej univerzity (Michael et al. 1994, cit. podľa Kohutiar 1998), ktorý zistil, že najmenej intenzívne sexuálne žijú slobodní muži a ženy bez stáleho partnera. Ďalšou skupinou uvedeného autora sú tzv. víkendové manželstvá, keď sa partneri stretávajú iba vo voľnom čase a nežijú spolu v jednom byte, v anglickom jazyku sa pre tieto vzťahy zaužíva pomenovanie *living apart together* (LAT), t.j. oddelene, ale spolu. Ďalšími kategóriami sú vzťahy na diaľku (*long-distance relationships*) a vzťahy na jednu noc (*one night stands*). Ďalej sú to otvorené vzťahy, keď sa partneri rozídu pre iný vzťah a neskôr sa opäť k sebe vrátia, resp. partneri deklarujú svoj vzťah ako otvorený a primárny a na základe dohody nevyklučujú intímne vzťahy s inými partnermi. Ďalšou skupinou vzťahov sú podľa Tomáška vzťahy, ktoré nie sú založené na intímnych vzťahoch, alebo sú naopak sústredené na sexuálnu sféru a charakterizované ako „nevzťahové“. Tieto dve alternatívy spája nejednoznačné vymedzenie sociálnych rolí vo vzťahu. Oppenheimer (1988) podáva pohľad na singles z hľadiska teórie sobášneho trhu, pričom tá

vychádza z modifikovanej teórie hľadania na pracovného trhu (*job-search-theory*). Vychádza z gendrového prístupu tvrdiac, že ženy majú určité minimálne požiadavky na muža. Ak takého nenájdu, zostanú slobodné.

Iný generalizovaný pohľad poskytuje Shostak (1987), ktorý delí singles na štyri skupiny na základe interakcie (ne)dobrovoľnosti a (ne)permanentnosti stavu.

V sociologických výskumoch sú často singles stavaní ako opozitum voči ženatým, resp. vydatým osobám. Viacerí autori upozorňujú, že ženatí ľudia sú šťastnejší ako slobodní. Napríklad Stanton (1997, cit. podľa Kohutiar 1998) tvrdí, že štatistiky v Spojených štátoch, ale aj v mnohých iných krajinách svedčia o tom, že ženatí muži žijú dlhšie ako slobodní, sú zdravší a šťastnejší. Ešte i ženatí muži chorí na srdce podľa prieskumov žijú v priemere o 1400 dní (teda o skoro štyri roky) dlhšie ako slobodní a zdraví muži. Najhoršie sú na tom rozvedení muži. Uvedený konzervatívny autor stavia do popredia rodinu ako faktor šťastného života. Treba si však uvedomiť, že najvyššiu úmrtnosť majú rozvedení muži, teda muži, ktorí boli tiež ženatí. Štatistika pre slobodných nie je v tomto svetle teda taká temná. Tento fakt je zrejmý aj v slovenských štatistikách. Na základe rodinného stavu sú na tom najhoršie rozvedení, ktorí sú často bezdomovcami, resp. sociálne slabšími. O postoji singles k svojmu stavu, o jeho výhodách a nevýhodách hovorí viacero autorov. Spomeňme výskum organizácie *Relationship Services Whakawhangaungatanga* (ďalej RSW, 2005), prieskum britskej organizácie *Parship* (2006), výskum Hertelovej a Schützovej et al. (2005) a výskum českého sociológa Tomáška. (2006)

Organizácia RSW v spolupráci s agentúrou ACNielsen sa v novembri 2004 pýtala reprezentatívnej vzorky 1000 ľudí na ich rodinný život, 348 z nich boli *singles*. V uvedenom výskume boli singles definovaní ako ľudia žijúci bez stáleho partnera. Ich výskum preukázal určitú preferenciu individuality a egocentrizmu *singles*, čo dokladajú aspekty, ktoré samotní singles považujú za pozitívne, tiež to dokladuje nepriamo aj umiestnenie nedostatku sexuálnych príležitostí na prvom mieste negatívnych aspektov singles. Túto možnosť označilo ako problém 50% respondentov, za negatívny aspekt to považuje 60% mužov a 40% žien. Na druhej strane, analyzujúc odpovede na dôvody, ktoré determinujú ich súčasný stav, môžeme vidieť, že väčšina singles neodmieta partnerstvo. Zaujímavosťou je, že iba 8% respondentov považuje za negatívnu stránku osamelosť. Toto je v rozpore so zisteniami ďalšej organizácie *Parship* v rámci Európy.

Organizácia Parship v spolupráci s výskumnou inštitúciou INNOFACT AG zorganizovala prieskum zameraný na životný štýl singles. Prieskumu sa zúčastnilo viac ako 5000 respondentov z Veľkej Británie, Nemecka, Francúzska, Talianska, Španielska, Holandska, Švajčiarska a Rakúska. Bez stáleho partnera viac ako 3 roky bolo 40% respondentov, 42% respondentov verilo, že nájde vhodného partnera cez internet. Tomuto médiu najviac dôverovali Francúzi (58%) a Briti

(54%). Za najväčšie negatívum singles z tejto európskej vzorky považovali osamelosť. Za najosamelejších sa považovali Briti (51%), ktorí zároveň najčastejšie trávajú čas sami (65%), obyvatelia Veľkej Británie boli tiež najpesimistickejší v otázke svojej budúcnosti, považujú sa za najhanblivejších a tiež majú najvyššiu mieru rozvodovosti. Naopak, najmenej času osamote trávajú obyvatelia Španielska, ktorí najčastejšie trávajú voľný čas v spoločnosti, najrýchlejšie nadväzujú nové známosti a status single vo všeobecnosti hodnotia najpozitívnejšie.

Výskum Tomáška (2006) založený na súbore 38 rozhovorov s ekonomicky samostatnými mladými ľuďmi bez partnera potvrdzuje, že väčšina singles neodmieta manželstvo *a priori* a *en bloc*. Z jeho rozhovorov zároveň vyplynulo, že neexistencia dlhodobého vzťahu nie je *a priori* sledovanou stratégiou, ale ide skôr o následky komplexných zmien na úrovni mentality a modelov prevládajúcich v 90. rokoch, ktoré so sebou priniesli i zmeny správania a motivácie v oblasti profesijného uplatnenia. Tomášek tiež upozorňuje na skutočnosť, že výrazná časť ľudí, ktorí sami seba zaraďujú do kategórie singles, udržuje nejakú formu pravidelného vzťahu. Tento rozporný poznatok je podľa nášho názoru jedným z dôležitých momentov v definovaní singles ako sociálnej kategórie.

Výskum Hertelovej – Schützovej et al. (2005) bol založený na vzorke 267 nemeckých respondentov odlišného veku a tiež rodinného statusu okrem študentov, ktorí neboli do výskumu zahrnutí. Táto štúdia bola zameraná na antagonistický vzťah medzi ženatými a slobodnými. Potvrdila hypotézu, že vekovo starší slobodní ľudia sú vnímaní výrazne negatívnejšie ako slobodní do 30 rokov. Všetky skupiny, t.j. skupiny ženatých a slobodných, ktoré boli rozdelené na mladších (do 35 rokov vrátane) a starších, uviedli, že považujú slobodných ľudí za viac osamelých a nešťastných, ako je to v prípade ženatých. Uvedený výskum potvrdil, že status singles často nie je majoritou chápaný ako pozitívum. De Singly (1999) k tomu hovorí, že celibát (myslí tým slobodný stav) zostáva čiastočne stále hendikepom, pretože to, že človek nežije manželským životom, môže byť v očiach druhých vykladaná ako nedostatok ľudskosti alebo ako príliš silné zameranie na spoločenský úspech (čo je vlastne to isté). Skutočnosť, že človek žije v páre, je vysoko hodnotená, pretože svedčí o tom, že vo svete, kde je silná konkurencia medzi ľuďmi, nie je identita daného jedinca obmedzená len na sociálnu dimenziu, ale obsahuje rovnako tiež hlbšie hodnoty.

Zo sociologického hľadiska je tiež dôležité, z akých sociálnych a vzdelanostných skupín singles pochádzajú. De Singly (1999) hovorí, že v súčasnosti žijú (vo Francúzsku) osamelo žijúci skôr muži v dolnej časti spoločenského spektra a poľnohospodári, čo je spôsobené obmedzeniami, ktoré vytvára vidiecky spôsob života. Ďalej tým, že ženy sobáš častejšie považujú za spôsob, ako dosiahnuť sociálny vzostup. Katrňák (2001), naopak, upozorňuje, že ak aj je vysoké percento

slobodných medzi mužmi s nízkym vzdelaním, v Českej republike môžeme pozorovať po roku 1989 nárast počtu slobodných aj medzi ženami s nižším vzdelaním. Pripisuje to tzv. svadobnej tiesni, keď ženy v tejto kategórii nemohli nájsť vhodného partnera (ktorý mal byť podľa štatistík starší a vzdelanejší). Mnoho žien s nižším vzdelaním, pre ktoré je manželstvo ako stratégia sociálneho vzostupu, uprednostnilo slobodný stav pred manželstvom s partnerom s rovnakým vzdelaním. Viacerí autori (napr. Berg-Cross et al. 2004) upozorňujú tiež na fenomén samostatných profesionálne aktívnych žien (*single professional women*), keď má žena problém nájsť vhodného partnera z dôvodu jej vysokého sociálneho statusu a dosiahnutého vzdelania. Takáto slobodná žena nemôže väčšinou sobášom získať vyššiu pozíciu na sociálnom rebríčku, ale naopak, vo viacerých prípadoch jej hrozí pri sobáši pokles v stratifikácii spoločnosti.

Geißler (2002), keď analyzuje nemecké pomery, predostiera tradičný pohľad na singles, kde majú zastúpenie aj *single professional women*. Tvrdí, že ženy singles svoj stav hodnotia pozitívnejšie ako muži. Heathová a Cleaverová (2003) upozorňujú, že slobodní ľudia vo Veľkej Británii žijúci samostatne (v zmysle, že nežijú s rodičmi alebo partnerom) sú vzdelanejší a majú lepšiu prácu, ako je priemer v danej vekovej skupine. Podľa výskumu z roku 1997 mala 1/3 Britov vo veku 26 rokov žijúcich samostatne maturitu (v komparácii s 1/5 celej kohorty) a polovica z nich zastávala vyššie pozície v zamestnaní (oproti 1/10). Výskum Heatherovej a Claverovej však naznačuje, že ak aj uvedená skupina má lepšie vzdelanie a pracovnú pozíciu s vyšším platom, s hodnotou ich zázemia je to otázne. Viacero respondentov vystriedalo za niekoľko rokov viac ako 5 bytov a 29% z nich sa po opustení rodičovského domu niekedy vrátilo naspäť. Výskum *The Young Adults and Shared Household Living Project*, z ktorého vychádzali, bol zameraný na 25 domácností, ktoré obývajú mladí ľudia (študenti, kolegovia alebo priatelia) v meste Southampton. Tento výskum sa najviac približuje lifestylovému pohľadu na singles, ako to prezentujú populárne seriály ako *Friends* či *Sex and the City*. Porovnať západnú Európu (v obývaní bytov mladými) so situáciou na Slovensku je však kvôli odlišnej situácii na trhu s bytmi skresľujúce. Osobne sa domnievame, že singles by aj v slovenských pomeroch vykazovali podobné črty, ako ukazujú zahraničné prieskumy. Genéza je však odlišná, keďže v našich podmienkach ide o dynamický fenomén so špecifickými generujúcimi podmienkami.

4. Demografický a priestorový aspekt singles

Rodinné správanie skúma demografia, sociológia, podružne aj iné disciplíny. Demografický prístup k skúmaniu je preto nevyhnutný. Táto kapitola sa snaží ukotviť fenomén singles z hľadiska demografických teórií, hlavne druhého

demografického prechodu. Okrem toho sa snaží analyzovať singles z hľadiska demografických procesov a vybraných štruktúr.

Fenomén singles z demografického hľadiska vychádza z premís a efektov druhej demografickej revolúcie (*second demographic transition*). Tento pojem spomína prvýkrát Dirk van de Kaa v roku 1987. Podľa neho označuje komplex zmien v správaní a hodnotovom systéme populácie, ktoré nadhodnocujú individualizmus a osobnú slobodu, oslabujú funkciu manželstva a rodiny a redukujú pôrodnosť na úroveň nezaručujúcu sebareprodukciiu populácie. Vzhľadom na obmedzený rozsah neopisujeme detailnejšie prejavy a efekty druhého demografického prechodu. Singles analyzujeme vo vzťahu k vybraným demografickým procesom. Aj vzhľadom na uvedené neexistujú dlhodobé presné údaje, ktoré by nám umožnili študovať problém z časového a komparatívne – priestorového hľadiska. Zväčša môžeme odvodzovať tieto trendy iba z niektorých atribútov procesov a vybraných charakteristík vekovej a ďalších štruktúr.

Pozrime sa najprv na procesy populačnej dynamiky. Singles súvisí okrem iných s procesom sobášnosti. Na prvý pohľad sa zdá, že so znižovaním tohto procesu sa zvyšuje počet a podiel singles (v podmienkach transformujúcich sa krajín). Napriek negatívnej korelácii v dlhšom časovom slede treba hlbšie analyzovať skutočnú kauzálnu prepojenosť sobášnosti a singles. Niektorí autori upozorňujú, že tzv. európsky typ sobášnosti bol prítomný v našich krajinách už v medzivojnovom období. Napríklad Fialová (2006) hovorí o odklade sobášnosti ako o spôsobe regulácie pôrodnosti. Treba však tiež upozorniť na to, že uvedené obdobie je poznačené vojnou, vekom 21 rokov pre status dospelosti a tiež povinnou vojenskou službou mužov, ktorá končila spravidla vo veku 22-24 rokov. Fialová tiež označuje obdobie po druhej svetovej vojne za „obdobie zlatého veku rodiny v podmienkach štátneho socializmu“. Môžeme teda povedať, že zmena demografického správania obyvateľov strednej a východnej Európy po roku 1989 bola iba kontinuum, ktoré bolo prerušené socializmom. Fialová tiež podotýka, že je možné, že v populácii rastie tiež podiel osôb, ktoré vedome rezignujú na nadväzovanie akýchkoľvek partnerských zväzkov.

Naproti tomu konzervatívni autori nepripúšťajú možnosť prirodzeného vývoja a súčasnú demografickú situáciu (a teda aj rast singles) pripisujú sexuálnej revolúcii v 60. rokoch 20. storočia. Matulník (1998) tvrdí, že medzi ideové zdroje, ktoré vytvorili predpoklady pre druhú demografickú revolúciu, patria najmä neomaltuziánstvo, eugenika, utopické koncepcie spoločnosti a feministická ideológia. Matulník ďalej nadväzuje na diela Dumonta (Kronova hostina, 1991) a neoheglovca Fukuyamu (Veľký rozvrat, 1999) a tvrdí, že druhá demografická revolúcia je deviáciou voči hodnotám a normám modernej demokratickej spoločnosti a predstavuje pre túto spoločnosť hrozbu jej dezorganizácie. Matulník a Ritomský (2006) uvádzajú, že šírenie alternatívnych životných štýlov, sexuálna

revolúcia a komplex ďalších zmien v správaní obyvateľstva tvoria behaviorálnu dimenziu druhej demografickej revolúcie. Autori tu zovšeobecňujú pojem single v zmysle osamelá matka s dieťaťom ako jednu z alternatív voči rodine. Osamelý žijúci rodič tvorí však iba určitú podskupinu singles a nezahŕňa iba osoby ženského pohlavia. Ženy sú v skupine osamelý rodič prevažujúce, avšak napríklad na základe výskumu Ruspiniovej (1998) môžeme konštatovať, že vo viacerých krajinách nie sú jednoznačne dominantné, napríklad v Luxembursku tvoria muži 33,9 % a vo Švédsku 26% (podľa Lehmann – Wirtz, 2004) domácnosti osamelých rodičov.

Okrem úrovne sobášnosti (so značnou priestorovou diferencovanosťou v Európe, ale generálne dlhodobým poklesom) na základe údajov EUROSTATU (2004a) môžeme konštatovať, že vo všetkých sledovaných krajinách v posledných desaťročiach výrazne stúpol priemerný vek mužov aj žien pri vstupe do svojho prvého manželstva⁴. Slovensko sa nachádza v dolnej polovici tohto pomyselného rebríčka, priemerný vek vstupu do manželstva bol v roku 2001 26,8 roka. Výraznejšie tempá rastu z logických dôvodov zaznamenávajú transformujúce sa krajiny.

Najnižší možný vek vstupu do manželstva (podľa EUROSTAT 2003) je vo väčšine krajín Európskej únie (plus ostatné tri krajiny EEA – European Economic Area) 18 rokov, výnimkou je Írsko, kde môžu uzavrieť sobáš iba osoby vo veku 21 rokov a viac, Škótsko (16 rokov), Portugalsko (16 rokov), Francúzsko (muži 18 rokov, ženy 15 rokov), Rumunsko (muži 18 rokov, ženy 16 rokov) a Grécko (muži 14 rokov, ženy 12 rokov). Zdá sa, že to nemá výraznejší vplyv na priemerné hodnoty.

Zvyšovanie priemerného veku, kedy vstupujú osoby do prvého manželstva, determinuje vo všetkých krajinách Európy zvyšovanie počtu (tak relatívneho, ako aj absolútneho) singles ako dočasného stavu vo vekovej kategórii 20-29 (resp. 18-29) rokov. Vychádzame z jednoduchšej premisy. Ak nedôjde k zosobášeniu časti jedincov z kohorty, väčšina z nich ostáva v širšom chápaní singles minimálne určitú dobu. Takýto stav zároveň zvyšuje pravdepodobnosť, že jedinci budú vystavení vyššiemu riziku permanentného slobodného statusu.

Viaceré výskumy na druhej strane potvrdzujú stále vysokú hodnotu manželstva ako protikladu singles v európskych krajinách. V Českej republike (SR nepar-

⁴ Napríklad u mužov bol priemerný vek vstupu do manželstva v roku 1992 v komparácii s rokom 2003 v Bulharsku (24,9 vz. 28,2), v ČR (24,2 vz. 28,4), v Holandsku (28,7 vz. 30,8), v Portugalsku (26,2 vz. 28,0), vo Švédsku (30,4 vz. 32,9) a v Nemecku (28,5 vz. 30,6). Najvyšší priemerný vek mužov pri prvom vstupe do manželstva v roku 2003 bol podľa očakávania vo Švédsku (32,9), na Islande (32,4) a v Dánsku (32,2). Naopak, najnižší priemerný vek mužov pri prvom vstupe do manželstva bol v roku 2003 v Litve (26,6), Lotyšsku (26,8) a Poľsku (27,0). U žien je tento vek podľa očakávania nižší v priemere o dva až tri roky. Ak porovnáme opäť roky 1992 a 2003, tak podľa štatistiky EUROSTATU to bolo v Bulharsku (21,6 vz. 24,9), v ČR (21,6 vz. 25,6), v Holandsku (26,5 vz. 28,4), v Portugalsku (24,2 vz. 26,1), vo Švédsku (28 vz. 30,5) a v Nemecku (25,8 vz. 28,1). Najvyšší priemerný vek žien pri prvom vstupe do manželstva v roku 2003 bol vo Švédsku (30,5), na Islande (30,5) a v Dánsku (30,1). Naopak, najnižší vek bol v Macedónsku (24,1), Rumunsku (24,1) a Litve (24,4).

ticipovala) *Druhý evropský výskum možných účinků populační politiky ČR 2001* (reprezentatívny výskum na vzorke 1094 respondentov spadajúci pod prieskum PPA2 uskutočneného v 14 krajinách) zistil, že 51,3 % českej populácie preferovalo manželský zväzok a 30,1% respondentov preferovalo eventualitu „žiť spolu, neskôr sa vziať“, t.j. 81,4% respondentov uvádzalo za najlepšiu možnosť život v manželstve (skôr či neskôr). Iba 18,6% respondentov uviedlo iný spôsob najvhodnejšieho partnerského súžitia. Vo svetle skutočnosti, že ČR je výrazne sekularizovaná (najväčší podiel ľudí bez vyznania v Európe), je uvedené číslo prekvapivo nízke. Do kategórií singles môžeme zaradiť 7% respondentov, ktorí preferujú možnosť „nebývať s partnerom“, t.j. LAT (*living apart together*), 3,7% respondentov, ktorí považujú za najlepšie „žiť sám/sama“ a 0,8%, ktorí plánujú „bývať v jednom byte s priateľmi“. Zvyšné kategórie sú život v kohabitácii (6,8%) a iné (0,3%). Treba však upozorniť na to, že uvedené kategórie respondenti preferujú, ale v realite môže byť situácia mierne odlišná, determinovaná hlavne sociálnou a bytovou situáciou. Podobné výsledky priniesol aj projekt *Mladá generace 1997* (Hamplová 2000) (vzorka 1 274 slobodných respondentov vo veku 18-30 rokov), keď iba 2,2% respondentov uviedlo, že plánujú život bez stálego partnera. U žien to bolo dokonca iba 0,6% (4 zo 662), u mužov 3,8% (24 zo 632). Zaujímavosťou je, že 83,3% mužov, ktorí plánovali život bez partnerky, uvádzalo za ideálny počet detí v rodine dve a viac.

Iný pohľad na znižovanie sobášnosti poskytuje Katrňák (opäť cit.), ktorý upozorňuje na tzv. sobášnu tieseň (*marriage squeeze*). Hovorí o dvoch faktoroch, ktoré ju determinujú. Jednak je to kultúrny faktor, keď sa ženy vydávajú za starších mužov (v ČR a na Slovensku je rozdiel 2 až tri roky) a jednak demografický faktor, keď bol populačný nárast v rôznych rokoch odlišný. Katrňák napríklad uvádza, že v roku 1974 sa narodilo v ČR 94 387 žien, ale v kohorte ich potenciálnych partnerov z roku 1971 iba 79 107 mužov. Na Slovensku bolo (podľa výsledkov SODB 2001) 37 821 mužov (z toho 11 759 slobodných) vo veku 30 rokov a v kohorte ich potenciálnych partneriek vo veku 27 rokov bolo 43 658 (z toho 12 821 slobodných) žien. Svadobnú tieseň teda môžeme čiastočne pozorovať aj na Slovensku. V mladších vekových kategóriách však tieto rozdiely nie sú až také markantné a môžeme ich považovať za zanedbateľné, napríklad mužov vo veku 27 rokov bolo podľa SODB 2001 44 897 a žien vo veku 24 rokov 45 819. Niekoľkoročné výkyvy v sobášnosti (roky poklesu vystriedané nárastom) v ďalších generáciách spôsobia výkyvy aj v sobášnej tiesni.

Ďalším z demografických faktorov, ktoré, naopak, spôsobujú nárast počtu širšie chápaných singles, je rozvodovosť. V krajinách Európskej únie a EEA (EUROSTAT 2003) sú povolené rozvody všade s výnimkou Malty. Podľa štatistiky EUROSTATU (2006) bola najväčšia rozvodovosť v roku 2004 (počet rozvodov na 1000 obyvateľov) v Európskej únii v Českej republike (3,2), v Litve

(3,2) a v Estónsku (3,1), naopak najnižšia rozvodovosť bola v Írsku (0,7 v roku 2003), v Taliansku (0,8 v roku 2003) a v Grécku (1,1). Na Slovensku boli v sledovanom období (2004) 2 rozvody na 1000 obyvateľov (spolu 10 889) s tendenciou dlhodobého rastu tak počtu, hrubej miery, ako aj úhrnnej rozvodovosti. Časť rozvedených opätovne vstupuje do stavu manželského, niektorí z nich však ostávajú žiť bez partnera a zaraďujú sa do kategórie singles. Určitý počet rozvedených osôb sa stáva osamelým rodičom a vyhovuje iba menej striktným definíciám singles. Na Slovensku bolo v roku 2004 67,3% rozvodov manželstiev s maloletými deťmi, tento podiel sa však postupne mierne znižuje, keďže v roku 1995 to bolo ešte napríklad 75,5%. (Vaňo ed. 2005) Zatiaľ najnižšiu hodnotu tento podiel dosiahol v roku 2005. (Vaňo ed. 2007) Ak sa pozrieme na údaje za Slovensko za posledných 16 rokov podľa citovanej publikácie, podiel sobášov vyššieho poradia sa zvýšil hlavne u mužov z približne 10% na 15% zo všetkých sobášov, u žien asi o 3 percentá. Intenzita sobášnosti (úhrnná sobášnosť vyššieho poradia) však razantnejšie nestúpa, skôr osciluje. Podiel rozvedených v populácii stúpa v niektorých rokoch rýchlejšie ako podiel sobášov (zahrnutí aj ovdovelí).

Ak skúmame singles z demografického hľadiska, nemôžeme opomenúť plodnosť. Známy fakt razantného rastu mimomanželskej pôrodnosti ešte nemusí priamo indikovať nárast počtu singles. Ako tvrdí Rychtaříková (2006), vystihnutie faktorov vysvetľujúcich nárast mimomanželskej pôrodnosti je dnes novou a komplexnou otázkou ovplyvnenou demografickými aj behaviorálnymi faktormi. Autorka sa na príklade ČR zamýšľala nad otázkou, ktorá je pre nás značne relevantná, komu sa vlastne rodia deti narodené mimo manželstva. Zníženie podielu detí žijúcich so zosobášenými rodičmi je podľa nej spôsobené viac posunom k slobodnému rodičovstvu ako ku kohabitáciám, ako to už skôr na príklade iných krajín ukázala McLanahanová. (2004) Toto podporuje tézu rastu podielu singles v širšom ponímaní. Ďalej analyzujeme podiel slobodných vo vekovej kategórii 25-29, pričom podiel slobodných v tomto veku v transformujúcich sa krajinách výrazne narástol, zároveň, ako ich označuje Rychtaříková (opäť cit.), ide o populáciu exponovanú pre slobodné rodičovstvo.

Lepšiu výpovednú schopnosť má podľa nášho názoru úroveň terajšej a zamýšľanej bezdetnosti. Jadro singles tvoria práve bezdetní jedinci, a tak sa toto môže stať dobrým vývojovým indikátorom. Na druhej strane situáciu zahmlieva bezdetnosť párov logicky nezaraďených medzi singles. Ak uvažujeme iba o ženách, domnievame sa, že pozvoľný doterajší aj budúci nárast bezdetnosti v našom regióne je (bude) z oveľa väčšej miery spôsobený nárastom permanentne slobodných ako bezdetných vydatých žien. Zo spomenutého prieskumu PPA2, kde sa skúmali aj plodnostné aspirácie, vyplývala plánovaná bezdetnosť českej vzorky respondentov na úrovni takmer 11% u 18-29 ročných, vyše 35% to bolo u 30-39 ročných. (Šalamounová 2006) K tomu možno prirátat časť z nerozhodnutých, na

druhej strane aj mnohí „určite“ rozhodnutí svoj názor ešte môžu prehodnotiť. Bezdetnosť (aj plánovaná) stúpla, do určitej miery prispeje k nárastu počtu singles v zmysle osôb bez stáleho partnera a bez detí. Nárast však nie je taký markantný, aby sme ho mohli považovať za determinujúci z hľadiska celkového počtu singles. Navyše, keď nevieme identifikovať kohabitujúcich v rámci vzorky. Čo sa týka Slovenska, stotožňujeme sa s odhadom (podľa Vaňo ed. 2007), že bezdetnosť aktuálnych kohort 70. rokov by mala byť do 20% (s určitostíou nie viac ako 25%) oproti 10% pri kohorte ich rodičov. Maximálne takúto bezdetnosť by si mali zachovať aj nastupujúce kohorty rodičiek. Predpokladáme, že väčšina z nich bude trvalými *singles*.

Štruktúrna charakteristika – podiel slobodných vo veku 25-29 rokov vo vybraných krajinách Európy nám umožňuje ďalšiu komparáciu singles. Aj keď ide o indikátor s viacerými obmedzeniami, je relatívne spoľahlivý zo štatistického hľadiska (ľahko dostupný údaj, všade rovnaké kritérium na rozdiel napríklad od rozvodovosti). Údaje z roku 2001 podľa národných censov nám ukazuje tabuľka č. 1. Priemerná hodnota za uvedených 31 krajín je 56,2%. Nárast tohto ukazovateľa spôsobuje aj interakcie a zmeny vo vzťahu k manželskej a mimomanželskej plodnosti, ako už bolo uvedené. (Tabuľka č. 1)

Vidíme výrazné rozdiely v rámci jednotlivých krajín Európy. Najnižší podiel slobodných v sledovanej kohorte je podľa očakávania v Turecku (25,50%) a najvyšší podiel je vo Švédsku (81,45%). Vysoký priemerný vek prvého vstupu do manželstva, vysoký podiel jednorodičovských rodín a postmoderná hodnotová orientácia (zameraná na individualizmus) sú determinantom vysokého podielu slobodných vo vekovej kategórii 25-29 rokov v severských krajinách. Všetky tieto krajiny (Island, Nórsko, Dánsko, Švédsko a Fínsko) majú priemerný vek vstupu do prvého manželstva vyšší ako 30 rokov. Podľa nášho názoru je vysoký podiel slobodných spôsobený hlavne populačnou politikou vlád jednotlivých krajín, ktorá z ekonomického hľadiska nenúti občanov k vstupovaniu do manželstva (vysoké sociálne podpory pre slobodných rodičov), politiky sú menej orientované na rodinu na rozdiel napríklad od Nemecka. (Bleha – Vaňo 2007) Tiež je to spôsobené životným štýlom a vo viacerých krajinách (napr. Švédsko) aj sva-dobnou tiesňou hlavne na vidieku. Jediná severská krajina, kde je podiel slobodných nižší ako 70%, je Fínsko, čo je podmienené hlavne najnižším priemerným vekom vstupu do prvého manželstva z týchto krajín (30,1 roka v 2001). Vo všetkých týchto krajinách môžeme sledovať nárast počtu slobodných. Príkladom môže byť Dánsko, kde v roku 1979 bolo vo vekovej kategórii 20-29 slobodných 59,56%, v roku 2006 bol tento podiel už 85,84% (na základe údajov *Danmarks Statistik*).

Tabuľka č. 1: Pomer slobodných vo veku 25-29 vo vybraných krajinách Európy v roku 2001

Krajina	%	Krajina	%
Belgicko	59,55	Maďarsko	51,15
Bulharsko	48,05	Nemecko	62,40
Česká republika	43,16	Nórsko	74,85
Dánsko	74,41	Poľsko	40,13
Estónsko	55,00	Portugalsko	43,85
Fínsko	69,92	Rakúsko	64,90
Francúzsko	67,95	Rumunsko	41,84
Grécko	59,62	Slovensko	40,94
Holandsko	69,39	Slovinsko	71,05
Írsko	78,19	Spojené kráľovstvo	67,22
Island	74,84	Španielsko	70,13
Lichtenštajnsko	59,68	Švajčiarsko	63,67
Litva	34,05	Švédsko	81,45
Lotyšsko	50,69	Taliansko	69,14
Luxembursko	58,53	Turecko	25,50

Zdroj: *Census 2001 EUROSTAT*

Prekvapujúco vysoký je podiel slobodných vo veku 25-29 rokov v Írsku, teda v tradičnej katolíckej krajine. Toto je prioritne determinované vysokým priemerným vekom pri prvom vstupe do manželstva (keďže podľa štatistiky Eurostatu je „najnovším“ údajom za túto krajinu priemerný vek za rok 1996 30 rokov). Určitú úlohu tu zohráva aj skutočnosť, že v Írsku je možné vstúpiť do manželstva až dovŕšením veku 21 rokov.

Môžeme konštatovať, že vysoký podiel slobodných je determinovaný hlavne vyšším priemerným vekom vstupu do prvého manželstva. Určite to nie je jediný faktor, ak porovnáme napríklad Nemecko a Slovinsko. Ak bol v roku 2001 v Nemecku podiel slobodných vo veku 25-29 rokov 62,40 % pri priemernom veku prvosobašnosti 29,8 roka, v Slovinsku bol priemerný vek mierne nižší (29,6 roka) a napriek tomu bol podiel slobodných v danej kohorte 71,05%. Slovinská republika je zároveň jedinou krajinou z bývalého východného bloku, ktorá má podiel slobodných vyšší ako 70% (patria sem okrem severských krajín s výnimkou Fínska ešte Írsko a Španielsko).

Zaujímavé sú aj diametrálne odlišné podiely slobodných v pobaltských krajinách. Najnižší podiel sme zistili v roku 2001 v prípade Litvy (34,05%), tento podiel bol druhý najnižší v rámci sledovaných krajín Európy. Je to podmienené religiozitou tejto krajiny, spojenou s tiež nízkym priemerným vekom vstupu do

manželstva (26 rokov v roku 2001). Výrazne vyšší podiel slobodných v nami sledovanej kategórii je v Lotyšsku (50,69%) a najvyšší podiel je v Estónsku (55,00%). Aj stupeň religiozity tak vplýva, resp. nepriamo indikuje stupeň rozšírenia singles.

Pri analýze ostatných krajín EÚ15 a EEA môžeme konštatovať, že iba jedna krajina má nižší podiel slobodných, ako je celoeurópsky priemer krajín, ktoré sme analyzovali. Touto krajinou je Portugalsko (43,85%), ktoré má relatívne nízky vek vstupu do prvého manželstva – v roku 2001 to bolo 27,5 roka. Výrazné rozdiely vidíme medzi Portugalskom a jeho susedným štátom Španielskom, kde je podiel slobodných 25-29 ročných vyšší až o 26,28%.

Naopak, v krajinách bývalého východného bloku je až na jednu výnimku (Slovinsko) podiel nižší, ako je priemer. Z ostatných krajín je veľmi nízky podiel na Cypre (40,86%), kde je najvyššia sobášnosť v rámci Európy (v roku 2001 dosiahla podľa EUROSTAT YEARBOOK 2006-2007 až 15,07%, následne začala klesať na 14,5% v roku 2002 a výrazne poklesla v roku 2003 na 7,7%, odvtedy mierne klesá). Najnižší podiel slobodných 25-29 ročných je v Turecku, kde dosahuje iba 25,50%.

Ak porovnávame Slovenskú republiku v rámci vybraných krajín Európy, môžeme konštatovať, že SR s podielom 40,94% patrí medzi krajiny s veľmi nízkym počtom slobodných vo vekovej kategórii 25-29 rokov. Tento podiel je podobný ako na Cypre (40,86%) a v Poľsku (40,13%). Priemerný vek vstupu do prvého manželstva bol na Slovensku v roku 2001 26,8 roka, najbližšie sa k nemu približuje Lotyšsko (26,7 roka), kde je však podiel slobodných výrazne vyšší (50,69%).

Celkovo môžeme konštatovať, že sme zistili výrazný rozdiel medzi západnou Európou (EÚ15 a EEA) a bývalým východným blokom, určité výnimky tvoria iba Portugalsko a Slovinsko. V rámci členských štátov Európskej únie sme zistili vysoké variačné rozpätie (od 34,05% v Litve až po 81,45% vo Švédsku).

Podiel domácnosti jednotlivcov vo vybraných krajinách Európy v roku 2001 podľa národných cenzov je v tabuľke č. 2. Uvedené hodnoty sú na základe tabuľky EUROSTAT 2004b. Tento podiel zahŕňa domácnosti jednotlivcov nad 15 rokov v súkromných bytoch (private households), a teda nezahŕňa napríklad cenzové domácnosti jednotlivcov v domovoch dôchodcov. Musíme však upozorniť na to, že pre rôznorodosť metodík na národných úrovniach sú uvedené údaje iba informatívne, čo je oproti analyzovanému ukazovateľu nevýhoda. Na druhej strane jeho podstata v hrubých črtách indikuje rozšírenie singles, resp. dopĺňa ďalšie ukazovatele.

Na základe analýzy tabuľky č. 2 vidíme výrazné rozdiely v rámci jednotlivých krajín Európy. Podľa očakávania najvyšší podiel domácností jednotlivcov bol v sledovanom období v severských krajinách. Keďže v štatistike Eurostatu pre

tento prípad chýba Švédsko, kde je predpoklad vysokého podielu osôb žijúcich osamote, najvyšší podiel bol zistený v Dánsku – až 27%. Vysoký podiel je aj v Nórsku (20,5%) a Fínsku (20,2%). Vylúčením štyroch vychýlených hodnôt sme zistili relatívne vysokú hodnotu koeficientu korelácie ukazovateľov z tabuľky č. 1 a č. 2, viac ako 0,8.

Tabuľka č. 2: **Pomer domácností jednotlivcov v súkromných bytoch vo vybraných krajinách Európy v roku 2001**

Krajina	%	Krajina	%
Arménsko	3,5	Lotyšsko	10,3
Bulharsko	9,9	Luxembursko	14,1
Cyprus	6,6	Maďarsko	11,9
Česká republika	14,9	Nemecko	19,4
Dánsko	27,0	Nórsko	20,5
Estónsko	17,4	Poľsko	10,5
Fínsko	20,2	Portugalsko	7,3
Francúzsko	15,5	Rakúsko	16,8
Grécko	8,0	Rumunsko	7,7
Holandsko	17,7	Slovensko	13,4
Chorvátsko	8,3	Slovinsko	9,0
Írsko	9,2	Švajčiarsko	18,5
Lichtenštajnsko	15,6	Taliansko	11,1
Litva	13,8	Veľká Británia	15,5

zdroj: EUROSTAT 2004b

Opäť, podobne ako v prípade slobodných vo veku 25-29 rokov, môžeme pozorovať výrazný a zreteľný rozdiel medzi krajinami EÚ15 a bývalým východným blokom a opäť s výnimkou Portugalska (7,3%) na jednej strane a Estónska (17,4%) na strane druhej. V danej štatistike EUROSTAT 2004b sa tiež nachádza v rovnakej tabuľke podiel osamelo žijúcich rodičov, ktorých tiež môžeme zaradiť medzi *singles*. Najvyššie percento neúplných rodín sa nachádza v Estónsku (8,4%) a v Litve (8,4%), vysoký podiel je tiež v Českej republike (6,7%), v Maďarsku (6,2%), Poľsku (6,5%), Slovinsku (6,3%) a Arménsku (6,1%). Na Slovensku bol tento podiel podľa Eurostatu 5,6%. Najnižší podiel bol na Cypre (2,6%) a trochu prekvapujúco v Holandsku (3%) a vo Švajčiarsku (2,7%).

6. Záver

Singles je rozšírený fenomén s vysokou variabilitou chápaní, definícií a foriem. Analýza ukazuje, že v transformujúcich sa ekonomikách jeho význam narastá, aj

keď rozšírenie singles možno merať iba nepriamymi ukazovateľmi a pomocou zisťovaní. Slovensko sa nanešťastie nezúčastnilo niektorých významných zisťovaní uskutočnených v poslednom desaťročí v rámci Európy, ktoré by boli relevantné aj pre výskum singles.

Pozícia singles stále nie je taká významná ako v krajinách západnej Európy, aj keď aj tento región je vnútorne diferencovaný, ostatne ako aj Slovensko samotné, čo nepriamo dokladajú výsledky SODB 2001 a ďalšie nepriame indikátory. O prudkej dynamike na Slovensku svedčí napríklad zvýšenie o 8 percentuálnych bodov v poslednom intercenzálnom období, kým v predposlednom to bolo zvýšenie iba o dve percentá. Pri hodnotení indikátorov treba mať na zreteli aj špecifiká rodinného správania na základe etnickej príslušnosti.

Fenomén singles tiež priamo súvisí s druhou demografickou tranzíciou, so zmenou hodnotového rebríčka, individualizáciou a sekularizáciou. Môžeme tiež ale konštatovať, že hodnotenie pozície rodiny je vo všeobecnosti stále veľmi vysoké. Zároveň považujeme za vhodné doplniť medzi príčiny poklesu sobášnosti aj tzv. sobášnu tieseň. Podobne ako sa tempo efekt prejavil pri poklese plodnosti vplyvom jej časovania (viď. napríklad Bongaarts – Feeney, 2002), prejaví sa podľa nás podobný tempo efekt aj pri singles, a to znížením dynamiky rastu ich podielu, keď sa podstatná časť nárastu už udiala po roku 1989 (v stredo európskom priestore), prejaví sa teda aj časovanie sobášnosti (odklady).

Dôležité sú konzekvencie pre rodinnú a populačnú politiku. Singles sú najrozšírenejší v krajinách, kde sú populačná a rodinná politika viac oddelené, najmä v škandinávskych krajinách, napriek tomu sú to krajiny s vyššou plodnosťou. Singles v širšom ponímaní (napríklad slobodné matky) by nemali byť znevýhodňované na poli populačnej ani rodinnej politiky, hoci rodina na tradične konzervatívnejšom Slovensku napriek poklesu významu zostane zo širšieho demografického hľadiska fundamentálnym prvkom. Samozrejme, aj z aspektu budúceho vývoja a odvodených prognóz cenových domácností je dôležitý pohľad na singles. Z hľadiska štruktúr cenových domácností je najvýraznejšia práve trajektória vývoja počtu a podielov singles. Hoci oficiálna prognóza predpokladá už len pozvoľný nárast podielu domácností jednotlivcov (Infostat, 2003), Slovensko aj ostatné krajiny V4 sa jednoznačne približia k západoeurópskemu priemeru z hľadiska ich rozšírenia. Na Slovensku pri skúmaní singles treba mať na zreteli aj etnické a národnostné pomery a odlišné sociálne, demografické a rodinné správanie tu žijúcich etník.

Michal Drotován je magistrom politológie absolvovanej na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity. Je aj absolventom bakalárskeho štúdia na Prírodovedeckej fakulte UK v odbore geografia – verejná správa. V súčasnosti pracuje ako konzultant pre ľudské zdroje v súkromnej sfére.

Branislav Bleha je vedúcim oddelenia demogeografie a demografie Katedry humánnej geografie a demogeografie PriF UK. Učí predmety zamerané na populačný vývoj a prognózy. Je členom výkonného výboru SŠDS, členom medzinárodnej pracovnej skupiny pre implementáciu záverov konferencie OSN o populácii a rozvoji v SR. Je zodpovedným riešiteľom projektu s podporou APVV so zameraním na popularizáciu demografie a demogeografie. Bol tajomníkom úlohy štátneho programu výskumu a vývoja Zmeny demografického vývoja, Atlas obyvateľstva Slovenska.

LITERATÚRA

- BLEHA, B. – VAŇO, B., 2007: Niektoré teoretické a metodologické aspekty populačnej politiky a náčrt jej koncepcie pre Slovenskú republiku. *Sociológia* 39, 1, 62-80.
- BERG-CROSS, L. et al., 2004: Single Professional Women: A Global Phenomenon Challenges and Opportunities. *Journal of International Women's Studies*. 5, 5 June.
- BLAŽEK, M. – ROCHOVSKÁ, A., 2006: Feministické geografie. Geografika, Bratislava, s. 188, ISBN 80-969338-7-6.
- BONGAARTS, J. – FEENEY, G., 1998: On the quantum and tempo of fertility. *Population and development Review*, 24, 271-291.
- ČOBEJOVÁ, E. – HANUS, M., 2006: Single, človek budúcnosti? Týždeň 3, 29, 17. júla, 16-20.
- GEIBLER, R., 2002: Die Sozialstruktur Deutschlands, 3. doplnené vydanie. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2002. ISBN 3-89331-460-1.
- EUROSTAT, 2003: Demographic statistics: Definitions and methods of collection in 31 European Countries. Theme 3: Population and social conditions [online v pdf]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 117 p. [cit. 2007-05-06] dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CC-03-005/EN/KS-CC-03-005-EN.PDF
- EUROSTAT, 2004a: Population statistics. Theme 3: Population and social conditions. [online v pdf]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 150 p. [cit. 2007-05-06] dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BP-04-001/EN/KS-BP-04-001-EN.PDF
- EUROSTAT, 2004b: Families and households in the 2000 round of censuses in ECE member countries. [online v pdf]. Working Paper 11, 14. November, 42 s. dostupné na <http://www.unece.org/stats/documents/2004/11/census1/wp.11.e.pdf>
- EUROSTAT, 2006: The family in the EU25 seen through figures. [online v pdf]. In: Eurostat news release, 59, 12 May, [cit. 2007-05-06] dostupné na: http://epp.eurostat.ec.eu.int/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2006/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2006_MONTH_05/12052006-EN-AP.PDF

EUROSTAT, 2007: Europe in figures. Eurostat yearbook 2006-07. [online v pdf]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 357 p. [cit. 2007-06-10]. ISSN 1681-4789 dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001/EN/KS-CD-06-001-EN.PDF>

FIALOVÁ, L., 2006: Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století. *Demografie* 48, 2, 97-108.

HAMPLOVÁ, D., 2000: Názory na manželství a rodinu mladých svobodných lidí v roce 1997. *Demografie* 42, 2, 92-98.

HALMAN – LUIKX – van ZUNDERT, 2005: Atlas of European Values. *European Values Studies*, 8. 140 s., ISBN: 90-04-14460-9.

HEATH, S. – CLEAVER, E., 2003: Young, Free and Single? Twenty-something and Household Change. New York, Palgrave Macmillan, 226 s.

HERTEL, J. – SCHÜTZ, A. et al., 2005: Social Perception of Single People. [online v pdf]. 35 p. [cit. 2007-04-04] dostupné na: http://www.tuchemnitz.de/phil/psych/professuren/diffpsy/oeffiles/artikel/Herteletal__22306social%20perception%20of%20singles.pdf

INFOSTAT, 2003: Prognóza vývoja cenových domácností v krajoch SR do roku 2025, Bratislava. (nepublikované)

JANDOUREK, J., 2003: Úvod do sociologie. Praha, Portál, 232 s. ISBN 80-7178-749-3.

KATRŇÁK, T., 2001: Strukturální příčiny poklesu sňatečnosti a nárůstu svobodných v devadesátých letech v České republice. *Sociologický časopis* 37, 2, 225-239.

KOHUTIAR, J., 1998: Na západ od západu. Bratislava, Charis, 192 s. ISBN 80-88743-22-2.

LEHMANN, P. – WIRTZ, Ch., 2004: Household formation in the EU – Lone parents. [online v pdf] *Statistics in focus. Population and Social Conditions* 3-5.

MATULNÍK, J., 1998: Pokles pôrodnosti na Slovensku ako deviácia. [dizertačná práca] Trnava: Fakulta ošetrovateľstva a sociálnej práce Trnavskej univerzity, 116 s.

MATULNÍK, J. – RITOMSKÝ, A., 2006: Hodnota manželstva a postoje k mimomanželskému spoluzitiu. In: MATULNÍK et al, 2006: Analýza sociálnych a zdravotných dôsledkov zmien demografického správania na Slovensku. Trnava, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 408 s. ISBN 80-8082-051-1.

McLANAHAN, S., 2004: Diverging destinies: How children are faring under the second demographic transition. *Demography* 41, 4, 607-627.

MONTOUSSÉ, M. – RENONARD, G., 2005: Přehled sociologie. Praha, Portál, 336 s. ISBN 80-7178-976-3.

OPPENHEIMER, K. V., 1988. A Theory of Marriage Timing. *The American Journal of Sociology* 94, 3, 563-591.

ŠALAMOUNOVÁ, P., 2006: Hodnota dítěte a natalitní plány v české společnosti, s. 56-65. In: Kocourková, J. a Rabušic, L., eds. (2006). Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? UK, Praha, ISBN 80-86561-93-3.

PARSHIP, 2006: First European Singles Survey Reveals Some Surprising Results. [online v pdf]. dostupné na: http://www.parship.co.uk/common/main/public/misc/research/January2006_3.pdf

RELATIONSHIP SERVICES WHAKAWHANAUNGATANGA, 2005: Relationships 2005. New Zealanders' Attitudes & Experiences. Part II: Single life. [online v pdf]. Wellington: RSW. [cit. 2007-04-04] dostupné na http://www.relate.org.nz/resources/Relationships_2005_Singles.pdf

RUPINI, E., 1998: Living on the Poverty Line. Lone Mothers in Belgium, Germany, Great Britain, Italy and Sweden. [online v pdf]. Mannheim: Mannheim Zentrum für Europäische Sozialforschung. 60 p. ISSN 0948-0072. [cit. 2007-04-18] dostupné na: <<http://www.mzes.uni-mannheim.de/publications/wp/wp1-28.pdf>>

RYCHTAŘÍKOVÁ, J., 2006: Být svobodnou matkou v České republice, s. 20-44. In: Kocourková, J. a Rabušic, L., eds. (2006). Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? UK, Praha, ISBN 80-86561-93-3.

SHOSTAK, A. B., 1987: Singlehood, Handbook of Marriage and the Family, Plenum Press, New York. s. 355-367.

SINGLY, F., de 1999: Sociologie současné rodiny. Praha, Portál, 128 s. ISBN 80-7178-249-1.

TOMÁŠEK, M., 2006: Singles a jejich vztahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabitující jednotlivce v České republice. *Sociologický časopis* 42, 1, 81-105.

VAŇO, B., ed. 2005: Populačný vývoj v Slovenskej republike v roku 2004. Bratislava, INFOSTAT, 96 s. <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/popul2004.pdf>>

VAŇO, B., ed. 2007: Populačný vývoj v Slovenskej republike v roku 2006. Bratislava, INFOSTAT, 96 s. <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/reganal2005final.pdf>>

Zákon o rodine, NR SR, Zbierka zákonov SR, č. 36/2005.